Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. 10. 2011, sp. zn. 11 Tz 49/2011, ECLI:CZ:NS:2011:11.TZ.49.2011.1

Číslo: 2/2013

Právní věta:

Odepření nároku obviněného na bezplatnou obhajobu či obhajobu za sníženou odměnu s poukazem na rozpor se zásadami morálky není v souladu s ustanovením § 33 odst. 2 tr. ř. a účelem institutu této obhajoby. Morální zásady nejsou hlediskem pro použití ustanovení zaručujícího obviněnému nárok na bezplatnou obhajobu (či obhajobu za sníženou odměnu), byť by rozpor s těmito zásadami byl dovozován ze skutečnosti, že obviněný je důvodně podezřelý ze spáchání trestného činu.

Jediným významným hlediskem pro přiznání tohoto práva je zjištění úplné nebo částečné neschopnosti obviněného hradit náklady obhajoby.

Soud: Nejvyšší soud

Datum rozhodnutí: 24.10.2011

Spisová značka: 11 Tz 49/2011

Číslo rozhodnutí: 2

Číslo sešitu: 1

Typ rozhodnutí: Rozsudek

Hesla: Bezplatná obhajoba

Předpisy: § 33 odst. 2 tr. ř.

Druh: Rozhodnutí ve věcech trestních

Sbírkový text rozhodnutí:

Nejvyšší soud z podnětu stížnosti pro porušení zákona vyslovil, že usnesením Krajského soudu v Ostravě ze dne 30. 11. 2010, sp. zn. 4 To 286/2010, byl porušen zákon v ustanovení § 148 odst. 1 písm. c) tr. ř. a § 33 odst. 2 tr. ř. v neprospěch odsouzeného M. B., napadené usnesení zrušil a Krajskému soudu v Ostravě přikázal, aby věc v potřebném rozsahu znovu projednal a rozhodl.

Z o d ů v o d n ě n í :

Usnesením Okresního soudu v Opavě ze dne 3. 11. 2010, sp. zn. 4 T 251/2009, bylo v trestní věci odsouzeného M. B. podle § 33 odst. 2 tr. ř. rozhodnuto tak, že se odsouzenému v trestním řízení vedeném u Okresního soudu v Opavě pod sp. zn. 4 T 251/2009 přiznává nárok na obhajobu za odměnu sníženou o polovinu.

Proti tomuto usnesení Okresního soudu v Opavě podala státní zástupkyně stížnost, o níž Krajský

soud v Ostravě rozhodl napadeným usnesením ze dne 30. 11. 2010, sp. zn. 4 To 286/2010, tak, že napadené usnesení podle § 149 odst. 1 písm. a) tr. ř. zrušil a nově rozhodl tak, že podle § 33 odst. 2 tr. ř. žádost odsouzeného M. B. na přiznání nároku na bezplatnou obhajobu zamítl.

V odůvodnění usnesení Krajský soud v Ostravě uvedl, že ačkoliv současné majetkové poměry odsouzeného jsou takové, že není schopen jednorázové úhrady nákladů obhajoby, je svobodný, bezdětný, zdravý a ve výkonu trestu odnětí svobody je pracovně zařazen a úhrady nákladů obhajoby i dalších závazků bude v budoucnosti schopen. Zdůraznil, že M. B. byl v trestním řízení odsouzen pro trestný čin loupeže podle § 234 odst. 1 tr. zák., jehož se dopustil jako zvlášť nebezpečný recidivista podle § 41 odst. 1 tr. zák., pro pomoc k trestnému činu porušování domovní svobody podle § 10 odst. 1 písm. c) a § 238 odst. 1, 2 tr. zák. a pro trestný čin krádeže podle § 247 odst. 1 písm. b), e), odst. 2 tr. zák. k trestu odnětí svobody v trvání devíti let se zařazením do věznice s ostrahou. Náklady vzniklé obhajobou si tedy zavinil svým jednáním sám a bylo by proto nemorální, aby je za něj nesl stát. Z těchto důvodů stížnostní soud rozhodl tak, že odsouzenému nárok na bezplatnou obhajobu nepřiznal.

Proti tomuto usnesení Krajského soudu v Ostravě podal ministr spravedlnosti České republiky podle § 266 odst. 1 tr. ř. stížnost pro porušení zákona ve prospěch odsouzeného M. B. Podle názoru ministra spravedlnosti byl napadeným usnesením Krajského soudu v Ostravě porušen zákon v ustanoveních § 148 odst. 1 písm. c) tr. ř. a § 33 odst. 2 tr. ř. v neprospěch odsouzeného M. B.

Z odůvodnění podané stížnosti pro porušení zákona předně vyplývá, že podle názoru stěžovatele stížnostní soud chybně vyložil a aplikoval ustanovení § 148 odst. 1 písm. c) tr. ř. a § 33 odst. 2 tr. ř. Okresní soud, který o návrhu odsouzeného na přiznání nároku na bezplatnou obhajobu rozhodoval v prvním stupni, v dostatečném rozsahu zjistil aktuální osobní a majetkové poměry odsouzeného. Podle těchto zjištění odsouzený nemá žádný osobní majetek větší hodnoty, nemá manželku, nepobírá důchod, sociální dávky ani dávky sociální péče a jeho jediný měsíční příjem ze zaměstnání ve výkonu trestu odnětí svobody činil 181 Kč, když zde byl pracovně zařazen teprve od 23. září 2010. Naproti tomu má za výkon vazby uhradit částku ve výši 18 090 Kč a na nákladech trestního řízení částku ve výši 4000 Kč. Společně s odsouzeným J. je dále povinen nahradit škodu ve výši 170 000 Kč. Na tomto podkladě soud prvního stupně rozhodl, že se odsouzenému přiznává nárok na obhajobu za sníženou odměnu ve výši jedné poloviny. To považuje stěžovatel za zhodnocení logické, správné a přiměřené. Se závěry, které v řízení o stížnosti státní zástupkyně učinil stížnostní soud, se naproti tomu stěžovatel neztotožňuje. Krajský soud vyšel ze skutkových zjištění soudu prvního stupně, dospěl však ke zcela opačným závěrům. Použil přitom kritérium rozporu s dobrými mravy, které ale trestní řád nezná. Nutná obhajoba je atributem spravedlivého procesu a odpovídá za ni stát. Podle argumentace stížnostního soudu by nárok na bezplatnou obhajobu nemohl být přiznán žádnému z pravomocně odsouzených, neboť všichni by tyto náklady zavinili svým jednáním, tj. spácháním trestného činu. Životní styl, který odsouzený vedl před zahájením trestního stíhání nebo před vzetím do vazby, mu nemůže jít k tíži. Zjištění o lehkovážném nakládání s finančními prostředky by mohlo být bráno v úvahu pouze tehdy, pokud by již obviněný, u něhož je takové jednání zjištěno, věděl, co je mu kladeno za vinu. Postup podle § 33 odst. 2 tr. ř. je pro soud postupem obligatorním a nastupuje vždy tehdy, je-li u obviněného zjištěn nedostatek prostředků k úhradě nákladů obhajoby, což je právě posuzovaný případ. Odsouzený sice v současnosti má jisté výdělkové možnosti dané jeho pracovním zařazením ve výkonu trestu odnětí svobody, což opodstatňuje rozhodnutí o nároku na obhajobu za sníženou odměnu, na druhou stranu o existenci a délce pracovních příležitostí lze u něj vzhledem k době výkonu trestu (devět let) a k možnostem jeho pracovního zařazení poté, co bude z výkonu trestu propuštěn (v té době mu bude padesát let), pouze spekulovat, a proto závěr stížnostního soudu o jeho budoucích možnostech uhradit náklady obhajoby a další své závazky není na místě. Stížnost státní zástupkyně tedy měla být stížnostním soudem jako nedůvodná zamítnuta. Závěrem stěžovatel poukázal i na nepřesnosti, kterých se při rekapitulaci skutkových zjištění dopustily oba soudy. Z

obsahu spisu totiž vyplývá, že odsouzený je rozvedený, nikoli svobodný, a není bezdětný, nýbrž má syna, na nějž plní vyživovací povinnost. Vzhledem k jeho věku však není zřejmé, zda tato vyživovací povinnost stále trvá a v jaké výši.

V petitu stížnosti pro porušení zákona ministr spravedlnosti navrhl, aby Nejvyšší soud České republiky podle § 268 odst. 2 tr. ř. vyslovil, že napadeným usnesením Krajského soudu v Ostravě byl porušen zákon v neprospěch odsouzeného M. B. v ustanoveních § 148 odst. 1 písm. c) tr. ř. a v § 33 odst. 2 tr. ř., aby podle § 269 odst. 2 tr. ř. napadené usnesení Krajského soudu v Ostravě zrušil, aby zrušil rozhodnutí na zrušené rozhodnutí obsahově navazující a aby dále postupoval podle § 270 odst. 1 tr. ř., tedy přikázal Krajskému soudu v Ostravě, aby věc znovu projednal a rozhodl.

V rámci veřejného zasedání konaného před Nejvyšším soudem se k podané stížnosti pro porušení zákona vyjádřila státní zástupkyně činná u Nejvyššího státního zastupitelství tak, že s ní souhlasí. Proto navrhla, aby Nejvyšší soud vyhověl podané stížnosti pro porušení zákona a rozhodl v souladu s jejím petitem.

Obhájce odsouzeného JUDr. J. M. se k podané stížnosti pro porušení zákona rovněž vyjádřil tak, že s touto plně souhlasí, považuje ji za zcela důvodnou, a proto navrhl, aby Nejvyšší soud napadené usnesení Krajského soudu v Ostravě zrušil a věc mu vrátil k novému projednání a rozhodnutí.

Nejvyšší soud České republiky (dále jen Nejvyšší soud) podle § 267 odst. 3 tr. ř. přezkoumal zákonnost a odůvodněnost výroku napadeného rozhodnutí, a to v rozsahu a z důvodů uvedených v podané stížnosti pro porušení zákona, jakož i řízení napadenému rozhodnutí předcházející, a shledal, že zákon byl porušen.

Z obsahu předloženého spisového materiálu, pokud jde o posuzované otázky, vyplývá, že rozsudkem Okresního soudu v Opavě ze dne 9. 3. 2010, sp. zn. 4 T 251/2009, byl obviněný M. B. uznán vinným zločinem loupeže podle § 173 odst. 1 tr. zákoníku, přečinem porušování domovní svobody podle § 178 odst. 1, 2 tr. zákoníku a přečinem krádeže podle § 205 odst. 1 písm. b), odst. 2 a 3 tr. zákoníku, za což mu byl uložen trest odnětí svobody v trvání osmi let a šesti měsíců, pro jehož výkon byl zařazen do věznice s ostrahou. K odvolání státní zástupkyně Krajský soud v Ostravě rozsudkem ze dne 10. 6. 2010, sp. zn. 4 To 101/2010, rozsudek okresního soudu podle § 258 odst. 1 písm. b), d) a e) tr. ř. zrušil a podle § 259 odst. 3 tr. ř. nově rozhodl tak, že M. B. uznal vinným trestným činem loupeže podle § 234 odst. 1 tr. zák., jehož se dopustil jako zvlášť nebezpečný recidivista podle § 41 odst. 1 tr. zák., pomocí k trestnému činu porušování domovní svobody podle § 10 odst. 1 písm. c) a § 238 odst. 1, 2 tr. zák. a trestným činem krádeže podle § 247 odst. 1 písm. b), e), odst. 2 tr. zák., za což mu nově uložil trest odnětí svobody v trvání devíti let s výkonem ve věznici se zvýšenou ostrahou; odvolání obviněného M. B. odvolací soud podle § 256 tr. ř. zamítl. Podle § 228 odst. 1 tř. ř. mu odvolací soud uložil povinnost uhradit společně a nerozdílně s odsouzeným J. v rozsudku vyjmenovaným poškozeným náhradu škody celkem ve výši 175 090 Kč; část poškozených podle § 229 odst. 2 tr. ř. odkázal na řízení ve věcech občanskoprávních.

V průběhu řízení nastaly u obviněného M. B. důvody nutné obhajoby předpokládané ustanovením § 36 odst. 1 písm. a) tr. ř. a obviněný si obhájce zvolil, a to JUDr. M. N., jehož plnou moc nechal založit do spisu dne 24. 8. 2009 (na č. l. 112). Již přípisem ze dne 18. 1. 2010 (na č. l. 1262) obviněný požádal soud o přiznání nároku na bezplatnou obhajobu, což odůvodnil absencí jakýchkoliv finančních prostředků, příjmů, úspor i movitého a nemovitého majetku.

Na podkladě žádosti odsouzeného rozhodl Okresní soud v Opavě výše již uvedeným usnesením ze dne 3. 11. 2010, sp. zn. 4 T 251/2009, tak, že mu podle § 33 odst. 2 tr. ř. přiznal nárok na obhajobu za odměnu sníženou o polovinu. V odůvodnění tohoto usnesení mimo jiné poukázal na skutečnost, že odsouzený, který si ve výše uvedeném trestním řízení, v němž byly dány důvody nutné obhajoby,

zvolil obhájce na plnou moc, nemá žádné finanční prostředky, z nichž by mohl hradit náklady obhajoby. Dle zjištění soudu nevlastní movitý ani nemovitý majetek a nemá jiný příjem, než je jeho mzda za práci ve výkonu trestu odnětí svobody, která činila 181 Kč za měsíc září 2010. Odsouzený je naopak povinen uhradit náklady trestního řízení a náklady ustanoveného obhájce a přehlédnout nelze ani jeho povinnost k náhradě škody, uloženou mu ve výši kolem 170 000 Kč. Aktuální majetkové poměry mu tedy neumožňují hradit v celém rozsahu náklady obhajoby, které dosáhnou částku kolem 90 000 Kč. Protože však ve výkonu trestu odnětí svobody je pracovně zařazen a vzhledem k jeho zdravotnímu stavu a možnosti pracovat i po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, je zřejmé, že do budoucna bude schopen uhradit alespoň část těchto svých závazků.

O stížnosti státní zástupkyně rozhodl Krajský soud v Ostravě napadeným usnesením ze dne 30. 11. 2010, sp. zn. 4 To 286/2010, tak, že usnesení okresního soudu podle § 149 odst. 1 písm. a) tr. ř. zrušil a nově rozhodl tak, že podle § 33 odst. 2 tr. ř. žádost odsouzeného M. B. na přiznání nároku na bezplatnou obhajobu zamítl, a to z důvodů výše již podrobně rozvedených.

Podle § 148 odst. 1 písm. c) tr. ř. nadřízený orgán zamítne stížnost, není-li důvodná.

Podle § 33 odst. 2 tr. ř. osvědčil-li obviněný, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady obhajoby, rozhodne předseda senátu a v přípravném řízení soudce, že má nárok na obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu. Vyplývá-li ze shromážděných důkazů, že obviněný nemá dostatek prostředků na náhradu nákladů obhajoby, může, je-li to třeba k ochraně práv obviněného, rozhodnout předseda senátu a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce o nároku na obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu i bez návrhu obviněného. V těchto případech náklady obhajoby zcela nebo zčásti hradí stát.

Nejvyšší soud shledal, že těmito výše citovanými ustanoveními se Krajský soud v Ostravě, který v posuzované věci rozhodoval o stížnosti státní zástupkyně proti usnesení, jímž byl odsouzenému M. B. přiznán nárok na obhajobu za odměnu sníženou o polovinu, důsledně neřídil.

Z podkladů založených ve spise vyplývá, že v rozhodné době (tj. v době rozhodování soudů o uplatněném nároku na bezplatnou obhajobu) odsouzený neměl žádný příjem, vyjma příjmu z pracovního zařazení ve výkonu trestu odnětí svobody, který činil za jeden týden v měsíci září roku 2010 částku 181 Kč, neměl žádný movitý, ani nemovitý majetek. Naproti tomu měl závazky vůči České republice na nákladech trestního řízení a nákladech za obhajobu ustanoveného obhájce z předcházejícího trestního řízení, a společně a nerozdílně s odsouzeným J. byl povinen uhradit poškozeným z posuzovaného trestního řízení škodu ve výši více jak 170 000 Kč. Z obsahu spisu je také zřejmé, že odsouzený byl v posuzované době rozvedený a měl syna (údaje obsažené v odůvodnění napadeného usnesení stížnostního soudu o tom, že odsouzený je svobodný a bezdětný, tedy nejsou správné); o případné vyživovací povinnosti odsouzeného zatím nic zjištěno nebylo. Zdravotní stav odsouzeného byl dobrý a jeho pracovnímu zařazení tak z tohoto pohledu nic nebránilo. Očekávaná výše nákladů obhajoby v této věci přitom dosahovala částky více jak 107 000 Kč (viz usnesení na č. l. 1482).

V posuzované věci je tedy ze skutkových zjištění soudů zřejmé, že odsouzený v době jejich rozhodování neměl dostatek finančních prostředků, aby byl schopen hradit předpokládané náklady obhajoby v celé jejich výši. Rozhodnutí Okresního soudu v Opavě, kterým odsouzenému byl s přihlédnutím k jeho výdělkovým možnostem přiznán nárok na obhajobu za odměnu sníženou o polovinu, je tak zcela na místě, a v souladu s výše již citovaným ustanovením § 33 odst. 2 tr. ř., neboť obviněný osvědčil, že nemá dostatek prostředků, aby si plně hradil náklady obhajoby. Naopak postup stížnostního soudu, který odsouzenému tento nárok odepřel mimo jiné s poukazem na rozpor s dobrými mravy, je v rozporu se zněním ustanovení § 33 odst. 2 tr. ř. i účelem institutu bezplatné obhajoby, jak ostatně přiléhavě na to poukazuje ministr spravedlnosti v podané stížnosti. Kritérium

„rozporu s dobrými mravy“ není obsaženo v ustanovení zaručujícím obviněnému nárok na bezplatnou obhajobu (či obhajobu za sníženou odměnu) a vlastně by vylučovalo kterémukoli odsouzenému možnost žádat o bezplatnou obhajobu s odkazem na to, že spácháním trestného činu si sám způsobil vzniklé náklady na obhajobu, a proto se nemůže domáhat toho, aby mu je zcela nebo zčásti hradil stát.

Právo na bezplatnou obhajobu je přitom nedílnou součástí práva na obhajobu zakotveného v čl. 40 odst. 3 Listiny základních práv a svobod, a jeho obsahem je právo obviněného, v případě, že si pro svou nemajetnost sám nemůže zcela či zčásti hradit náklady obhajoby, na obhajobu bezplatnou či za sníženou odměnu, resp. při prokázání této nemajetnosti povinnost soudu rozhodnout o tom, že stát zcela či zčásti ponese náklady obhajoby obviněného (srov. nález Ústavního soudu ze dne 7. dubna 2010, sp. zn. I. ÚS 22/10). Prokáže-li tedy obviněný, že pro svou nemajetnost není schopen náklady obhajoby hradit, soud obligatorně postupuje tak, že mu přizná nárok na obhajobu bezplatnou, případně za sníženou odměnu, je-li schopen náklady hradit alespoň zčásti. Jediným pro soud významným hlediskem je tak existence zjištění o úplné nebo částečné neschopnosti obviněného hradit náklady obhajoby a jiná kritéria, jako např. stížnostním soudem (a okrajově i soudem prvního stupně) zdůrazňovaná povaha trestné činnosti obviněného, ohledně níž se vede nebo vedlo trestní stíhání, nebo okolnost, že si obviněný trestní stíhání zavinil (kdy k tomuto zjištění by bylo nutné dospět vždy, pokud by věc obviněného skončila pravomocným rozhodnutím o jeho vině), nejsou pro přiznání nároku podle § 33 odst. 2 tr. ř. relevantní. Pokud tedy stížnostní soud postupoval podle jiných kritérií a vyhověl stížnosti státní zástupkyně, pak porušil jak ustanovení § 33 odst. 2 tr. ř., tak ustanovení § 148 odst. 1 písm. c) tr. ř., a to v neprospěch obviněného M. B.

Nejvyššímu soudu tedy nezbylo než postupovat podle § 268 odst. 2 a § 269 odst. 2 tr. ř., a z důvodů shora uvedených napadené usnesení Krajského soudu v Ostravě zrušit. Současně Nejvyšší soud zrušil i rozhodnutí na něj obsahově navazující, jež zrušením pozbyla svého podkladu.

Nejvyšší soud dále postupoval podle § 270 odst. 1 tr. ř., neboť možnosti odsouzeného M. B. hradit náklady obhajoby byly naposledy posuzovány zhruba před jedním rokem a tak v tomto směru nejsou zřejmé jeho současné poměry ve vztahu k této povinnosti. Jelikož v řízení po tomto kasačním rozhodnutí Nejvyššího soudu se uplatní princip rozhodování dle stavu ex nunc, tak Nejvyšší soud věc přikázal Krajskému soudu v Ostravě, aby v intencích tohoto rozhodnutí ji znovu projednal a rozhodl. V dalším řízení Krajský soud v Ostravě při vázanosti právním názorem Nejvyššího soudu (§ 270 odst. 4 tr. ř.) a po provedení potřebných zjištění ohledně současných majetkových poměrů odsouzeného M. B. znovu rozhodne o stížnosti státní zástupkyně proti usnesení Okresního soudu v Opavě.